

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKEHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ROČNÍK CXVI

ARCHEOLOGIA 32

BRATISLAVA 2022

**ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA
ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI**

**ROČNÍK / VOLUME CXVI
ARCHEOLÓGIA 32**

Recenzovaná publikácia / Peer-Reviewed Publication
Vychádza raz ročne / Published Once a Year
Otvorený prístup / Open Access
<https://archeologickemuzeum.sk>

Predseda redakčnej rady / Head of Editorial Board:
PhDr. Juraj Bartík, PhD.

Redakčná rada / Editorial Board:
Doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc., Mgr. Radoslav Čambal, PhD., Dr. Wolfgang David M. A.,
PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., Mgr. David Parma, Ph.D., Doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc.,
Prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc., PhDr. Vladimír Turčan

Zostavovateľ / Edited by:
Mgr. Martin Hanuš, PhD.

Počítačové spracovanie / Graphic Layout: Michal Hricko – mh2
Preklad do cudzích jazykov / Translations: Enzo Passerini, Kristián Elschek, Lubomíra Kuzmová,
Viera Tejbusová a autori

Dátum vydania / Date of Issue: 2022
<https://doi.org/10.55015/zbsnm.arch.2022>

Príspevky sú indexované a evidované v databázach / Articles are indexed and covered in:
SCOPUS, EBSCO

Za obsah a znenie príspevkov zodpovedajú autori / Authors are responsible for their contributions

Redakcia, vydavateľ a distribútor / Office, Publisher and Distributor:

Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum
Žižkova 12, P. O. Box 13, SK – 810 06 Bratislava
IČO 00164721
archeologia.editor@snm.sk

Tlač / Print: Ultra Print, s. r. o.
Náklad / Print Run: 300 kusov / pieces

© Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum

ISBN 978-80-8060-537-7
ISSN 1336-6637



PhDr. Vladimír Turčan,
dlhoročný vedecký pracovník Slovenského národného múzea – Archeologického múzea,
zostavovateľ Zborníka SNM Archeológia v rokoch 2009 až 2020,
sa v tomto roku dožíva okrúhleho životného jubilea.

Kolegovia a priatelia želajú jubilantovi do ďalších rokov veľa zdravia, spokojnosti a úspechov!

PhDr. Vladimír Turčan,
long-term researcher of the Slovak National Museum – Archaeological Museum,
editor of the Zborník SNM Archeológia between 2009 and 2020,
is experiencing a round life jubilee this year.

Colleagues and friends wish the jubilant good health, satisfaction and success in the coming years!

TABULA GRATULATORIA

Anna Bajanová	Ivana Kvetánová
Peter Barta	Jozef Labuda
Juraj Bartík	Erika Makarová
Igor Bazovský	Ludovít Mathédesz
Zdeněk Beneš	Jana Mellnerová
Gertrúda Březinová	Robert Môc
Marek Budaj	Margaréta Musilová
Radoslav Čambal	Peter Nagy
Viktoria Čistáková	Andrea Námerová
Petr Daňhel	Mária Novotná
Miroslava Daňová	Karol Pieta
Klaudia Daňová	Lucia Pilková
Eduard Droberjar	Denis Pongrácz
Kristián Elschek	Nada Profantová
Zděnek Farkaš	Vania Radeva
Gabriel Fusek	Ján Rajtár
Barbara Gábriková	Anna Mária Rekemová
Lýdia Gačková	Branislav Resutík
Jakub Halama	Matej Ruttkay
Martin Hanuš	Jaroslava Ruttkayová
Katarína Harmadyová	Andrej Sabov
Katarína Hladíková	Helga Sedlmayer
Pavel Horník	Jaroslava Schmidtová
Juraj Hrica	Simona Sliacka
Erik Hrnčiarik	Danica Staššíková-Štukovská
Ivan Cheben	Ján Steinhübel
Igor Choma	Boris Stoklas
Ján Chovanec	Ondrej Šedo
Vladimír Janský	Alena Šefčáková
Pavol Jelínek	Peter Šimčík
Jan Jílek	Petra Šimončíčová Koóšová
Ľubomíra Kaminská	Vladimír Varsik
Maciej Karwowski	David Vích
Jiří Kmošek	Miroslav Vrablec
Tomáš Kolon	Jozef Zábojník
Anita Kozubová	Tomáš Zachar
Juraj Kucharík	Tomáš Zeman
Klára Kuzmová	Marína Zubajová

OBSAH / CONTENTS

ŠTÚDIE / STUDIES

ZDĚNEK FARKAŠ – BARBARA GÁBRIKOVÁ	
Medený sekeromlat typu Székely-Nádudvar z okolia Komárna	9
Die kupferne Hammeraxt vom Typ Székely-Nádudvar von der Umgebung von Komárno.	17
PAVOL JELÍNEK	
O jednom „náleze storočia“ – ohliadnutie sa za teóriami Jozefa Paulíka o náboženstve doby bronzovej	21
About one “find of the century” – a hindsight at the theories by Jozef Paulík regarding Bronze Age religion	42
JURAJ BARTÍK	
Ihlica s otvorom v krčku z Vištuku	47
Eine Lochhalsnadel aus Vištuk.	55
ERIKA MAKAROVÁ – PETER HARČAR	
Depot z mladšej až neskorej doby bronzovej zo Stakčína.	57
The Urnfield Period hoard from Stakčín.	70
ALENA ŠEFČÁKOVÁ – IGOR BALCIAR	
Nástenná uhľová značka z doby železnej v jaskyni Číkova diera v Slovenskom krase	71
A wall charcoal sign from Iron Age in the Číkova diera cave, in the Slovak Karst area.	78
EDUARD DROBERJAR	
Frühe römische Distelfibeln im Barbaricum	81
Včasnorímske bodliakovité spony (Distelfibeln) v barbariku	92
JAN JÍLEK – ELIŠKA PETŘEKOVÁ – MARÍNA ZUBAJOVÁ – STANISLAVA KUČOVÁ – VERONIKA BURIANOVÁ	
Pompeian bronze vessels of Chancellor K. W. N. L. Metternich from Kynžvart in Western Bohemia.	93
Pompejské bronzové nádoby kancléře K. W. N. L. Metternicha z Kynžvartu v západních Čechách	142
Vasi pompeiani in bronzo del cancelliere K. W. N. L. Metternich di Kynžvart nella Boemia occidentale	143
KRISTIÁN ELSCHKEK – HELGA SEDLMAYER	
<i>In caliga militari</i> – Ein Krughenkel mit Militärsandale und ein Aureus des Vespasianus für Titus aus der germanischen Großsiedlung von Kostolište im Marchland.	145
<i>In caliga militari</i> – držadlo krčahu s vojenským sandálom a aureus Vespasiana pre Tita z rozsiahleho germánskeho sídliska v Kostolišti v Pomoraví.	166
KLÁRA KUZMOVÁ †	
Ancient Routes North of Pannonia in the Light of Roman Products and Amber Artefacts	169
Staroveké cesty severne od Panónie vo svetle rímskych výrobkov a jantárových artefaktov.	178
IGOR BAZOVSKÝ – KATARÍNA HLADÍKOVÁ – RADOSLAV ČAMBAL – JÁN RAJTÁR – JAKUB HALAMA – ALENA ŠEFČÁKOVÁ	
Žiarové pohrebisko z doby rímskej v Závode.	179
Das Brandgräberfeld aus der Römischen Kaiserzeit in Závod.	269

BORIS STOKLAS	
Mince a rímsko-provinciálna emailovaná spona z Pustých Sadov	273
Münzen und provinzialrömische Emailfibel aus Pusté Sady	282
VLADIMÍR VARSÍK	
Plastika hlineného vtáčika z doby rímskej zo Žitného ostrova	283
Roman Period earthen bird from Žitný Ostrov	294
DAVID VÍCH – JAN JÍLEK – JIŘÍ KMOŠEK – PETR DAŇHEL	
Provincial-Roman brooches from the hill Žalý in the District of Rakovník. A contribution to the first find of an annular brooch with openwork frame from Bohemia	297
Římsko-provinciální spony z kopce Žalý na Rakovnicku. Příspěvek k nálezu první kruhové spony s prolamovaným okrajem z Čech	304
IVANA KVETÁNOVÁ	
Plastika Tráckeho jazdca v zbierkach Archeologického múzea v Bratislave	307
A statuette of a Thracian horseman in the collections of the Bratislava Archaeological Museum	317
MIROSLAVA DAŇOVÁ – KLAUDIA DAŇOVÁ – MICHAL HALINÁR – MICHAL HOFFMAN – TIBOR LIESKOVSKÝ – ANDREJ KOPRIVŇANSKÝ – VALENTÍN SOČUVKA	
Hľadanie rímskeho prístavu. O počiatkoch systematického prieskumu riečneho dna Dunaja pri Iži	319
Searching the Roman port. About the beginnings of the systematic exploration of the bottom of the Danube river near Iža	327
VIKTORIA ČIŠŤAKOVA – ZDENĚK BENEŠ – ZUZANA ZLÁMALOVÁ CÍLOVÁ – RADEK HANUS – LADISLAV LAPČÁK – ŠÁRKA MSALLAMOVÁ – TOMÁŠ TROJEK	
Interdisciplinárny pohľad na zlaté kování z doby stěhování národů z Kounic	329
Interdisciplinary view on forged gold fittings during the Migration Period in Kounice	352
BEATE MARIA POMBERGER – JÖRG MÜHLHANS – KAYLEIGH SAUNDERSON	
Metallic idiophones of the Early History Period from the archaeological collection of the Slovakian National Museum in Bratislava	355
Ranohistorické kovové idiofóny z archeologickej zbierky Slovenského národného múzea v Bratislave	377
GERTRÚDA BŘEZINOVÁ	
Stredoveký pyrotechnický objekt z Mostnej ulice v Nitre	379
The medieval pyrotechnic feature from Mostná ulica street in Nitra	391
RADOSLAV ČAMBAL – MAREK BUDAJ – JURAJ HRICA	
Súbor nálezov z hradu Teplica	393
Funde von der Burg Teplica	432

RECENZIE / REVIEWS

VLADIMÍR TURČAN

Milan Hrabkovský: Germánsky kniežací dvorec v Milanovciach/Velkom Kýre a jeho
neskoroantický kultúrny kontext. 437

SAMUEL ŠPANIHEL

Martin Furman: Nové Objavy v Žilinskom kraji I. 438

RECENZIE

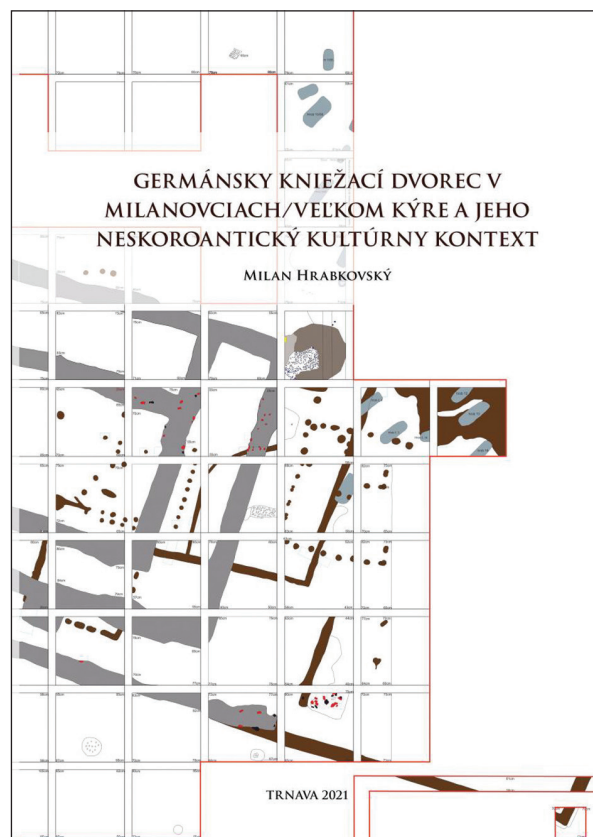
Milan Hrabkovský: Germánsky kniežací dvorec v Milanovciach/Velkom Kýre a jeho neskoroantický kultúrny kontext. Trnava 2021, strán 185, ISBN 978-80-568-0452-0. Vydala Filozofická fakulta Trnavskej Univerzity v Trnave a Archeologický ústav SAV v Nitre.

K viacerým „pomníkom“ slovenskej archeológie patria aj základy stavebného komplexu z doby rímskej vo Velkom Kýre, kedysi Milanovciach (okr. Nové Zámky), skúmané v rokoch 1956–57 T. Kolníkom (1932–2017), ktorý vo viacerých predbežných správach informoval o tejto dôležitej lokalite, avšak ku komplexnejšiemu spracovaniu výsledkov výskumu z rôznych dôvodov neprikrročil.

Výskum T. Kolníka nakoniec spracoval M. Hrabkovský v rámci dizertačnej práce na Katedre archeológie Trnavskej Univerzity. Ak si uvedomíme, že vyhodnotiť nálezovú správu iného bádatela, navyše po desaťročiach od terénneho výskumu, je nesmierne náročné (to sa týka aj vlastných výskumných správ), stála pred autorom monografie výzva, ako pred máloktorým slovenským archeológom. Našťastie T. Kolník patril k precíznym bádateľom, nielen pokiaľ sa týka terénneho výskumu a jeho dokumentácie, ale aj v spracovaní výskumných správ.

Ako možno usudzovať už podľa obsahu monografie, autor spracoval tému komplexne, čo vyjadruje aj samotný pomerne dlhý názov. Publikácia je štruktúrovaná do piatich kapitol, z ktorých sa lokality priamo týkajú tri. V prvej kapitole autor stručne charakterizuje geografické pomery stredného Podunajska ako dôležitého faktora pre formovanie sídelnej štruktúry v dobe rímskej. Akceptuje koncepciu českých bádateľov J. Bouzka a I. Ondřejovej o tzv. tretej zóne (t. j. existenciu kultúrne premiešanej hraničnej oblasti), ktorá však nie je jednoznačne prijímaná, čo mohol autor pri svojich úvahách reflektovať.

V tomto kontexte vníma aj vojenské konflikty, odohrávajúce sa koncom 3. storočia na strednom Podunajsku. Autor nezačal Markomanskými vojnami (166–180), ktoré stáli na počiatku for-



movania rímskej vojenskej koncepcie pre sledovanú oblasť, ale obdobím, v ktorom už stavebný komplex vo Velkom Kýre zrejme stál.

Zaujímavá je podkapitola „Vzťah rímskeho práva voči Germánom“. Nesúvisí síce priamo s témou publikácie (Milanovce/Velký Kýr ležal v hĺbke barbarského územia), je však pre štúdium doby rímskej na slovenskom území do istej miery objavná. Táto téma nebola v domácej literatúre dosiaľ rozpracovaná, hoci ide o zásadnú otázku v súvislosti so vzťahom domácej germánskej populácie k právnemu statusu obyvateľov sídliačich v stavbách antického charakteru (civilov i vojakov) na severnom brehu Dunaja.

Druhá kapitola je ťažiskovo zameraná na poznatky získané výskumom lokality. V úvode autor rozoberá správy Ammiana Marcellina o stavbách na barbarskej strane hraníc v širšom limitnom páse a až po tomto úvode prechádza k samotnej lokalite a jej situovaní v mikroregióne z hľadiska geomorfologickej charakteristiky. Následne do-

chádza k záveru, že dvorec stál na riečnom ostrove. Po povinnej podkapitole o dejinách výskumu vyhodnotil nálezovú správu, opierajúc sa o poznatky publikované T. Kolníkom. Pri charakterizovaní terénnej situácie sa prekvapivo neriadil chronologickým princípom – najprv opisuje mladšiu dominantnú kamennú stavbu (konkrétne základy) a až v ďalšej stati „Ostatné drevené objekty“, ktoré majú byť staršie ako „Hlavná budova“ (ak prijmeme uvedenú chronológiu, budova bola v danej fáze však jediná). Podobne zaradil podkapitolu s informáciou o belobrdskom pohrebisku pred starší slovenský objekt. Ako analogické stavby k murovanej architektúre uvádza tri lokality zo Slovenska a tri z Rakúska. Z nich Bratislava-Podunajské Biskupice a Devín sú ako paralela otázne, na rozdiel od Bratislavy-Dúbravky a Stupavy, ktoré sú pôdorysnými dispozíciami a použitými stavebnými technológiami porovnateľné. S nimi však nepracoval. Do druhej kapitoly autor zaradil aj encyklopedickú informáciu o tzv. spečených valoch, čo nemuselo byť, nakoľko je ich datovanie len hypotetické. V závere kapitoly

ly stručne informoval o výskyte rímskej strešnej krytiny v germánskych objektoch.

Obsahom tretej kapitoly je analýza vnútornej zástavby lokality argumentačne vychádzajúc z vyššie spomenutých lokalít, opäť však bez analogicky najbližších stavieb z Bratislavy-Dúbravky a Stupavy. Do tejto kapitoly autor zaradil aj germánske obydlia a výrobnotechnické zariadenia.

V štvrtej kapitole spracoval hnutelné artefakty, čo je až na zberové nálezy vlastne len keramika (treba uviesť, že výskum sa realizoval ešte pred zavedením detektorov kovov).

T. Kolník, ako už bolo uvedené, patrila v teréne k precíznym až perfekcionistickým archeológom so zodpovedajúcou úrovňou dokumentácie. Možno oprávnené predpokladať, že M. Hrabkovský vyťažil z výskumnej správy a ďalších podkladov a publikácií T. Kolníka maximum poznatkov. Spoločným úsilím dvoch generácie „vzdialených“ bádateľov sa tak podarilo odstrániť jednu z čiernych dier slovenskej i stredo európskej archeológie.

Vladimír Turčan

Martin Furman: Nové Objavy v Žilinskom kraji I. Žilina 2020, strán 211, ISBN 978-80-89175-94-9. Vydal Pamiatkový úrad Slovenskej republiky – Krajský pamiatkový úrad Žilina.

Prvý diel edície Nové objavy v Žilinskom kraji je venovaný archeologickej činnosti Krajského pamiatkového úradu Žilina v rokoch 2014–2018 a je zrejším pokusom o vyplnenie prázdneho miesta, ktoré vzniklo pri dlhodobom výpadku ročenky Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied. Zdá sa preto nutné túto novú publikáciu, ktorej autorom je Martin Furman z KPÚ Žilina, porovnať so svojim celoslovenským predchodcom (či dnes už spolupútnikom?). Na túto tému však už bolo v archeologických kuloároch povedané viac než dosť a preto sa tu pokúsím o recenziu neovplyvnenú týmito diskusiami.

Publikácia na prvý pohľad zaujme svojím osobitým vizuálnym štýlom, vďaka ktorému po grafickej stránke výrazne vystupuje z rady najnovších slovenských kníh s archeologickou



tematikou. Nápadne jasné, kontrastné farby s centrálnym kruhovým motívom vyslovene strhávajú pozornosť čitateľa ku knihe a ponúkajú ho k jej prelistovaniu.

Publikáciu uvádza príhovor doc. Ing. Miloša Dudáša, CSc., riaditeľa Krajského pamiatkového úradu Žilina a vstupné slovo autora. V úvode je možné nájsť aj informačný kľúč, ktorý je použitý pri jednotlivých lokalitách. Každá z nich je opísaná dvanástimi bodmi: a – kataster; b – číslo a rok aktivity; c – typ aktivity/druh akcie; d – spis (právny akt); e – druh náleziska; f – opis priebehu akcie a získaných nálezov; g – hmotná náplň; h – datovanie; i – uloženie nálezov; j – poznámky; k – autor a l – literatúra. Obdobný systém už bolo možné vidieť v inej Furmanovej publikácii – Opevnenia na Liptove.¹ Samotný kľúč by bolo možno vhodnejšie umiestniť samostatne, na osobitý list, napríklad k mape, či zoznamu lokalít, aby bol, ako primárna informácia dobre viditeľný.

Jednotlivé lokality sú, v podobe hesiel, radené abecedne, nezávisle na ich geografickom či chronologickom zaradení. Tu ide v zásade o preferenciu autora, ktorú môže každý na základe svojho názoru kvitovať, či odmietiť. Okrem popisu vo forme vyššie uvedeného kľúča obsahuje každé heslo bohatý a kvalitný sprievodný fotografický, prípadne mapový materiál. Samotné fotografie sa často viac zameriavajú na hmotné nálezy, než na archeologické situácie a ich dokumentáciu, čo je však podmienené tým, že pomerne veľký podiel hesiel opisuje náhodné nálezy. K tomu sa viaže i určitá roztrieštenosť formy vizuálnej dokumentácie, ale s týmto faktom reálne nemohol autor urobiť nič, pokiaľ chcel zachovať plánovaný charakter publikácie.

S ohľadom na úctyhodný počet nových lokalít a nálezov, ktorý poukazuje na dlhodobú odbornú prácu v teréne, je pomerne zvláštnym javom absencia, respektíve minimálne zastúpenie pozitívnych situácií v niektorých okresoch. Dá sa samozrejme predpokladať, že napríklad okres Čadca vzhľadom na jeho prírodné podmienky nebol v praveku výraznejšie osídlený, ale pri okresoch Bytča a Kysucké Nové Mesto už vyvstávajú otázky o ich dostatočnej archeologickej kontrole.

Veľkým pozitívom je rozsiahly časový záber, ktorý autor a jeho kolegovia v tejto publikácii sledujú. Zrejme po prvýkrát sú v slovenskej archeológii hodnotené aj objekty a nálezy spadajúce do kategórie industriálnej a súdobej archeológie. Výborným ilustratívnym príkladom je v prvom prípade taviaca pec na antimón z liptovskej Dúbravy a v druhom zaniknutá drevenica z Rajeckej Lesnej, pričom jej výskum pripomína prístup niektorých amerických škôl. Presah do najmladších historických období, nás však vracia k vyššie uvedenému problému saturácie jednotlivých okresov archeologickými nálezmi a lokalitami.

Ďalším pozitívom je výrazné zastúpenie a zhodnotenie numizmatických nálezov, ktoré sú nielen súčasťou „klasických“ archeologických nálezových súborov, ale sú prezentované i samostatne (napr. Stráňavy – Varín). Numizmatické nálezy sú spojené najmä s mladšími obdobiami, v publikácii sú zastúpené i platidlá z prelomu 19. a 20. storočia. Presah k pomocným vedám historickým, v tomto prípade numizmatike, môže priniesť zaujímavé výsledky a nový uhol pohľadu na celkovú archeologickú situáciu, najmä v regiónoch, v ktorých prevládala tranzitná funkcia nad sídelnou.

Čo je ešte nutné zmieniť, je spôsob, akým M. Furman spolupracuje s verejnosťou. Stačí si prečítať len niekoľko náhodne zvolených hesiel a je jasne vidieť obrovské zapojenie autora do tejto veľmi náročnej činnosti – ide prakticky o nepretržitý proces budovania dôvery, presvedčovania, vzdelávania a vyjednávania, pričom je nutné vzhľadom na výraznú diferenciáciu spoločnosti uplatňovať rôzne prístupy, ktoré však často prinášajú rozdielne výsledky. Každopádne bolo nutné sa k tejto problematike postaviť priamo, nakoľko silná tradícia laických spolupracovníkov, záujmových krúžkov, či samostatných amatérskych bádateľov sa viaže s profesionálnou archeológiou už od doby jej počiatkov v regióne. Veľkým krokom vpred je vytvorenie vlastnej „Píčovskej družiny“ – spolku SEPTENTRIO, ktorého činnosť prestupuje celou publikáciou. Sympatické, i keď pre slovenskú archeologickú scénu zrejme kontroverzné, je, že autor nezatraca ani nelegálne detektorové nálezy, pristupuje k nim racionálne, v rámci jednotlivých hesiel ich priznáva a ko-

¹ Martin Furman: Opevnenia na Liptove. Refúgia, hradiská a hrádky od praveku po stredovek. Žilina 2016.

mentuje postup, ktorým sa s danou situáciou vyrovnáva (napr. Zbyňov II.). Rovnako je schopný riešiť i staršie prípady, ideálnou ukážkou je situácia cyklotrasy na hradisku Rohačka.

Záverom je možné povedať, že prvý diel edície *Nové objavy v Žilinskom kraji* je ojedinelou (a preto nesmierne dôležitou) prácou, ktorá nielenže predstavuje v doteraz nevidenom kabáte archeológiu severozápadného Slovenska,

ale i výrazne akceleruje poznanie tohto vcelku opomínaného regiónu. Okrem nesporného vedeckého prínosu je však najväčším plusom tejto publikácie to, že buduje most medzi odbornou a laickou verejnosťou, tak ako to robieval prvý archeológ v regióne Anton Petrovský-Šichman, ktorého spomienke je tento zväzok dedikovaný.

Samuel Španihel